

СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

CREATION OF A TOLERANT EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті обґрунтовано сутність толерантного освітнього середовища та особливості його створення в Новій українській школі. Визначено мету створення толерантного освітнього середовища, яка полягає у формуванні толерантності здобувачів освіти. Визначено, що толерантність – це важлива якість особистості, вкрай необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї, громаді тощо. Водночас саме її так бракує сьогодні молоді: терпіння, терпимості, розуміння, дружнього ставлення, адекватного сприйняття тощо. Наслідком відсутності толерантності є принижене чи применшене визнання або перешкода у реалізації прав особи на основі принципу рівності прав людини. Сформульовано низку положень щодо компонентів толерантного освітнього середовища: просторово-семантичний (архітектура будівлі освітнього закладу, дизайн інтер'єру; символи й настінна інформація); змістово-методичний (концепції навчання та виховання, навчальні програми, плани, підручники, методи й форми організації навчання); комунікативно-організаційний (національні особливості учнів та педагогів, їх цінності, установки, етнічні стереотипи; стиль спілкування учитель – учень, учитель – учень, учитель – учитель). Толерантне освітнє середовище є місцем можливих дискусій, дозволяє здобувачам навчатися вирішувати проблеми і конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, співробітництва і компромісів, дає уяву про смисл існування людства загалом, формує якості, необхідні для успішної інтеграції особистості в іншу культуру, виховує навички толерантної поведінки людей в полікультурному суспільстві. Виявлено що формування толерантного освітнього середовища сприяє досягненню виховної мети, а саме: розвиток терпимості, справедливості, солідарності, відмови від насилля, умінню співпереживати, виробленню уміння спілкуватися і співпрацювати з оточенням яке має різні погляди та з носіями іншої культури, вільний розвиток культур національних меншин та формування міжетнічного розуміння.

Ключові слова: толерантність, толерантне освітнє середовище, полікультурне середовище, педагого, цінності, терпимість, справедливість, Нова українська школа.

The article substantiates the essence of a tolerant educational environment and the peculiarities of its creation in the New Ukrainian School. The goal of creating a tolerant educational environment is defined, which consists in the formation of tolerance of education seekers. It was determined that tolerance is an important personality quality, which is extremely necessary in relationships between individuals, in the family, community, etc. At the same time, it is exactly what young people today lack: patience, tolerance, understanding, friendly attitude, adequate perception, etc. The consequence of the lack of tolerance is a degraded or belittled recognition or an obstacle in the realization of individual rights based on the principle of equality of human rights. A number of provisions have been formulated regarding the components of a tolerant educational environment: spatial-semantic (architecture of the building of the educational institution, interior design; symbols and wall information); content-methodical (concepts of education and upbringing, educational programs, plans, textbooks, methods and forms of education organization); communicative and organizational (national characteristics of students and teachers, their values, attitudes, ethnic stereotypes; communication style teacher-student, teacher-student group, student-student, teacher-teacher). A tolerant educational environment is a place for possible discussions, allows students to learn how to solve problems and conflicts of intercultural interaction through dialogue, cooperation and compromises, gives an idea of the meaning of the existence of humanity in general, forms the qualities necessary for the successful integration of an individual into another culture, educates the skills of tolerant behavior of people in multicultural society. It was found that the formation of a tolerant educational environment contributes to the achievement of the educational goal, namely: the development of tolerance, justice, solidarity, the rejection of violence, the ability to empathize, the development of the ability to communicate and cooperate with the environment that has different views and with carriers of another culture, the free development of the cultures of national minorities and formation of interethnic understanding.

Key words: tolerance, tolerant educational environment, multicultural environment, teachers, values, tolerance, justice, New Ukrainian School.

УДК 37.173.3.097

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.2>

Іванічко І.І.,
аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування шкільної освіти спрямовано на оптимізацію освітнього процесу, що відображається в нових підходах до навчання та побудові на нових засадах взаємовідносин між вчителями та учнями, між самими учнями, між батьками. Окрім того, в полікультурному середовищі Закарпаття заклади освіти в усі часи були не тільки місцем, де дітей навчають, а й простором для

повноцінного розвитку толерантних міжособистісних стосунків.

Аналіз досліджень. При створенні освітнього середовища згідно Концепції Нової української школи важливу роль відіграє толерантність. Аналіз досліджень учених різних наукових галузей показав, що толерантність розглядали: як етико-філософське поняття, інтеграційну моральну категорію (з позицій філософії), вид взаємостосунків

представників різних ідеологічних концепцій, переконань і вірувань (з позицій політології та релігієзнавства), метод соціально-політичних рішень і дій, норму людського життя (з позицій соціології), цінність, свідомість, особистісну якість (з позицій психології); принцип освіти, виховання людських взаємовідносин та поведінки (з позицій педагогіки) тощо. У педагогічних дослідженнях розглянуті різні аспекти прояву толерантності під час здобуття освіти: Т. Білоус розглядала виховання толерантності в студентів закладів вищої педагогічної освіти у процесі вивчення іноземної мови [2]; О. Волошина вивчала виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі [4]; А. Горянська виявляла особливості розвитку толерантності майбутніх вчителів [5] та ін. Щодо досліджень, які стосуються виховання толерантності в умовах полікультурного середовища то Т. Атрощенко вивчала формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи [1], Н. Богомолова досліджувала вплив соціокультурного середовища на формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону [3], О. Гузинець вивчала толерантність як результат духовно-релігійного виховання у полікультурному середовищі [6], Е. Койкова досліджувала виховання толерантності у молодших школярів в умовах полікультурного простору [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньо дослідженою залишається проблема створення толерантного освітнього середовища під час підготовки здобувачів у закладах освіти.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності толерантного освітнього середовища та особливостей його створення в Новій українській школі.

Виклад основного матеріалу. Метою створення толерантного освітнього середовища є формування толерантності здобувачів освіти. Спираючись на висновки дослідження Н. Богомолової, «толерантність, як показник формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону, визначається рівнем знань щодо принципів рівності, соціальної справедливості; здатності запобігати конфліктам, повазі до інших культур, поглядів, звичаїв тощо» [3, с. 35].

У дослідженні А. Горянської толерантність визначено як «стійку систему гуманних ціннісних ставлень, позитивних установок до себе та інших людей, яка передбачає мотиваційну готовність до її актуалізації, здатність розуміти і приймати самого себе та інших, знання соціально-психологічних закономірностей і механізмів соціальної перцепції, здатність суб'єкта до перебудови неадекватних установок і стосунків, уміння аналізувати й регулювати емоційні стани, використовувати теорії й технології ефективної взаємодії, інтерес до саморозвитку й самовдосконалення» [5, с. 8].

Дослідниця Е. Койкова визначає толерантність, як «потребу й готовність особистості до конструктивної взаємодії з однолітками незалежно від національної, соціальної, релігійної приналежності; прийняття, розуміння та інтерес до культури й традицій різних народів» [9, с. 8].

У праці Н. Білоус толерантність визначено як комплексну особистісну якість, що «підлягає цілеспрямованому вихованню в навчально-виховному процесі й самовихованні та поєднує в собі: 1) високий рівень знань, умінь і навичок шанобливого ставлення до інших у процесі міжособистісної взаємодії та спілкування; 2) володіння моральними принципами та прийомами спілкування; 3) здатність до цілісного сприйняття інших з розумінням специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; 4) емоційно-вольову готовність до критичного діалогу; 5) здатність до компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; 6) здатність критично ставитись до себе для подальшого особистісного самовдосконалення» [2, с. 7].

У дослідженні О. Волошиної толерантність розглянуто, як особистісну якість, показниками якої є «терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності; інших поглядів, характерів, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості» [4, с. 10].

На думку А. Горянської, толерантність регулює ціннісну сферу особистості щодо соціальної взаємодії, виявляється в «здатності до неагресивної поведінки, поваги на основі відкритості та відносної незалежності від дій іншого, розширенні власного досвіду та позитивних змін із тенденцією до взаємної зміни позицій у процесі міжособистісного діалогу» [5, с. 9].

На думку Т. Атрощенко, толерантність особистісна та професійна якість педагога, яка сформована на основі «гуманістичного світогляду, дозволяє ефективно виконувати професійні обов'язки в умовах сучасного поліетнічного середовища початкової школи, що передбачає повагу й розуміння поглядів своїх вихованців і колег, терпиме ставлення до них на основі відкритості у спілкуванні, утвердженні свободи совісті й переконань та відмови від догматизму» [1]. Тобто роль учителя початкової школи – спрямовувати й підтримувати своїх учнів на життєвому шляху, нічого не нав'язувати. У практичному контексті практична діяльність учителя в освітньому середовищі має два напрями діяльності: «перший полягає у вихованні в учнів толерантного й терпимого ставлення, що передбачає вивчення прав людини; розвиток умінь вирішувати

конфлікти за допомогою витримки, самовладання, самоконтролю, емпатії; виховання відповідальності за свої дії, вчинки, словесні вирази; формування толерантної свідомості, розвиток установок толерантного ставлення до інших учасників освітнього процесу, а також до всього живого; другий полягає в гуманізації освітнього простору на основі впровадження ідей толерантності та толерантної взаємодії дітей і дорослих, що передбачає: гуманізацію їх взаємин в освітньому процесі; розробку та впровадження нових методів і форм педагогічної діяльності, побудованих на толерантній основі; організацію навчальних та виховних заходів, що сприяють розвитку толерантного ставлення» [1].

Отже, толерантність – це важлива якість особистості, вкрай необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї, громаді тощо. Водночас саме її так бракує сьогодні молоді: терпіння, терпимості, розуміння, дружнього ставлення, адекватного сприйняття тощо. Наслідком відсутності толерантності є принижене чи применшене визнання або перешкода у реалізації прав особи на основі принципу рівності прав людини.

У Декларації принципів толерантності – толерантність визначено як «повагу, прийняття і правильне розуміння великого розмаїття культур світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань» [7, с. 12].

Важливими положеннями формування толерантного освітнього середовища є забезпечення таких компонентів: «просторово-семантичний (архітектура будівлі освітнього закладу, дизайн інтер'єру; символи й настінна інформація і т. д.); змістово-методичний (концепції навчання та виховання, навчальні програми, плани, підручники, методи й форми організації навчання); комунікативно-організаційний (національні особливості учнів та педагогів, їх цінності, установки, етнічні стереотипи; стиль спілкування учитель – учень, учитель – учнівський колектив, учень – учень, учитель – учитель)» [8].

Згідно з Концепцією Нової української школи, освітні заклади мають працювати на основі «педагогіки партнерства», що передбачає повагу до особистості, довіру у відносинах, соціальне партнерство [Концепція].

Втілюючи ідеологію НУШ, вчителю необхідно у своїй роботі використовувати не тільки стандартні методи організації виховного процесу, але більшою мірою виявляти ініціативу і будувати виховання таким чином, щоб дитина була постійно залучена до спільної діяльності [12, с. 164].

Адже, виховний процес в Новій українській школі є невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтується на загальнолюдських

цінностях, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціальних (свобода, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, шанобливе ставлення до довкілля, солідарність, відповідальність).

Тож, функціонування Нової української школи неможливе без формування толерантного освітнього середовища. Яке формується на основі суб'єкт-суб'єктного підходу, керується у взаємодії принципами гуманізму, довіри один до одного, на взаєморозумінні, опори на позитивному ставленні та ін.

Толерантне освітнє середовище, засноване на загальнолюдських цінностях, яке передбачає формування готовності майбутніх фахівців до діалогу, міжкультурної взаємодії. Полікультурне освітнє середовище закладу освіти є місцем можливих дискусій, дозволяє здобувачам навчитися вирішувати проблеми і конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, співробітництва і компромісів, дає уяву про смисл існування людства загалом, формує якості, необхідні для успішної інтеграції особистості в іншу культуру, виховує навички толерантної поведінки людей в полікультурному суспільстві. Це – простір позитивної взаємодії індивідів, груп, культур, які представляють різні етноси, культури, релігії, заклад з багатокультурним, різноковим і різноконфесійним контингентом педагогів і здобувачів, який покликаний задовольнити освітні, соціальні і адаптивні потреби індивіда в багатокультурному суспільстві.

Характерні риси, притаманні для толерантного освітнього середовища – це «уміння учасників освітнього процесу уважно слухати та чути, прагнення розібратися, розпитування, порада, пропозиція, похвала, згода, підбадьорювання, доброзичливе ставлення один до одного» [14, с. 291].

Формування толерантного освітнього середовища сприяє досягненню виховної мети, а саме: розвиток терпимості, справедливості, солідарності, відмові від насилля, умінню співпереживати, виробленню уміння спілкуватися і співпрацювати з оточенням яке має різні погляди та з носіями іншої культури, вільний розвиток культур національних меншин та формування міжетнічного розуміння.

Толерантне освітнє середовище ґрунтується виключно на демократичному стилі спілкування в різноманітних системах відносин «учитель-учень», «батьки-учень», «учень-учень», що передбачає використання різних комунікативних засобів, спрямованих на встановлення діалогу та взаємодії [13, с. 131].

Учителі початкових класів мають усвідомлювати основні риси відповідальності, яку вони несуть за своїх учнів, що передбачає такі обов'язки: «поважати кожну дитину, вірити в успішність кожної

дитини, бути чесними та визнавати власні помилки, вміти слухати й дотримуватися конфіденційності, бути послідовними й справедливими, мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами, цінувати особисті зусилля дітей та постійно поновлювати свої знання про дитячий розвиток» [11, с. 52].

Однією з успішних інновацій Нової української школи є практика ранкових зустрічей, яка допомагає формувати толерантне освітнє середовище. Така практика, допомагає вчителю у створенні спільноти в класі, що зазвичай потребує часу, уваги й терпіння. Ранкові зустрічі з дітьми дає педагогам можливість навчати дітей взаємній повазі та позитивному ставленню один до одного, сприяти формуванню цілісного колективу, створення у класі позитивного настрою, розвитку демократичних цінностей [11, с. 57–59].

На думку Г. Розлуцької та М. Сокол, при «доборі щоденних вітань, цікавинок, ігор та завдань розвального характеру є потенційні можливості для полікультурного виховання молодших школярів за триєдиною системою: 1 – самоідентифікація учня в класному колективі, нагромадження позитивних інформаційно-теоретичних знань про себе і своїх однокласників; 2 – позитивне емоційно-чуттєве уявлення у ставленні до своїх однокласників, діалогізація, 3 – толерантна взаємодія у процесі групової або колективної діяльності» [12, с. 165].

Для толерантного освітнього середовища характерний баланс між виховними видами діяльності, які ініціює вчитель, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Саме таке середовище забезпечує можливість дітям робити самостійний вибір, удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання та розвиток свого позитивного ставлення до інших.

Висновки. Отже, ідеологія Нової української школи спонукає до створення толерантного освітнього середовища. Таке середовище спирається на педагогіку партнерства, яка пронизує увесь освітній процес. Вона є основою для формування толерантного освітнього простору та орієнтує вчителів на співпрацю з дітьми, батьками та шанобливе ставлення один до одного.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атрощенко Т.О. Формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи: теорія і методика: [монографія] за ред. І.В.Козубовської. Мукачево: МДУ, 2019. 552 с.
2. Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: дис. канд. пед.

наук. Інститут проблем виховання АПН України, Київ. 2004. 225 с.

3. Богомолова Н. М. Вплив соціокультурного середовища на формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: м-ли науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України*. Івано-Франківськ: НАІР. Вип.6. 2018. С. 34–38.

4. Волошина О. В. *Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в поза-класній роботі*: Дис. канд. пед. наук. Херсонський державний університет. Херсон. 2007. 208 с.

5. Горянська А. М. *Психологічні особливості розвитку толерантності майбутніх вчителів*. (автор. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2013. 24 с.

6. Гузинець, О. Толерантність як результат духовно-релігійного виховання студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. (Випуск 1 (46)). 2020. С. 31–34.

7. Декларація принципів толерантності прийнята в Парижі на двадцять восьмій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 25 жовтня – 16 листопада 1995 р. (2002). Віче. (11). С. 12–13.

8. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 206 с.

9. Койкова Е. І. *Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору*. (автор. дис. канд. пед. наук). Луганськ. 2008. 22 с.

10. Концепція «Нова українська школа» Електронний ресурс. <http://mon.gov.ua>. 2020/12/05/konceptziya.pdf

11. Нова українська школа : поради для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

12. Розлуцька Г.М., Сокол М.О. Ранкові зустрічі як засіб формування полікультурного виховання молодших школярів. *Науковий вісник МДУ. Серія «Педагогіка та психологія»* Мукачево. 2020. Вип 1 (11). С. 163–166.

13. Сараєва О.В. Формування толерантного середовища в авторській школі В.Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»* 2014. Вип. 146. С. 130–133.

14. Черв'якова Н. І. Педагогіка партнерства як основа формування інноваційного освітнього середовища Нової української школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)* № 1 (324), березень 2019, Частина II. С. 287–294.